

Małgorzata Gadecka
Uniwersytet Mikołaja Kopernika

DOSTĘP MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ DO WYKSZTAŁCENIA WYŻSZEGO

Krzysztof Wasielewski, *Młodzież wiejska na uniwersytecie: droga na studia, mechanizm alokacji, postawy wobec kształcenia*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2013, 274 s.

Do socjologicznych truizmów należy stwierdzenie, że wraz z rozwojem społecznym zmieniają się nie tylko sposoby uzyskiwania wiedzy, ale także istota utrudnień napotykanych w procesie kształcenia. Jeszcze przed pół wiekiem najwięcej w tym względzie zależało od niektórych cech położenia społecznego jednostki: statusu materialnego rodziny, pochodzenia społecznego, miejsca zamieszkania, dostępu do wykwalifikowanych nauczycieli, a także płci (Chałasiński 1938; Osiński 1977).

Dostęp do edukacji, szczególnie tej wyższej, najbardziej utrudniało miejsce zamieszkania; dla przykładu, jeszcze w latach 1977/1978 mieszkańcy wsi mieli 8 razy mniejsze szanse studiowania na uczelni wyższej niż osoby pochodzące z miasta (Osiński 1977). Silnie różnicował także status pochodzenia rodziny. O wiele łatwiej drogę na studia wyższe znajdowała młodzież wiejska wywodząca się z inteligencji (a więc socjalizowana w rodzinach, w których przynajmniej jedno z rodziców posiadało wyższe wykształcenie), jak z rodzin chłopskich, chociaż i tak przychodziło to jej 2,5-krotnie trudniej niż młodzieży inteligenckiej z miast (Osiński 1977). W przeciwieństwie do tej ostatniej dostęp do edukacji dla młodzieży wiejskiej ograniczały także inne przyczyny: braki infrastrukturalne, niedostatek odpowiednio wykształconych nauczycieli, mały dostęp do szkół średnich gwarantujących maturę (Chałasiński 1938). Przez całe wieki uniemożliwiano zdobywanie wyższego wykształcenia kobietom, w tym szczególnie wywodzącym się z warstwy chłopskiej czy pochodzącym ze wsi, co wynikało z aprobaty tylko pewnych ścieżek ich karier życiowych (Chałasiński 1938), nie mówiąc już o zawodowych (kobieta z przyczyn doktrynalnych nie mogła studiować najłatwiej dostępnej dla stanu chłopskiego teologii, gdyż nie mogła pełnić roli społeczno-zawodowej księdza).

W Polsce wieku XXI dostęp do edukacji, w tym również do wykształcenia wyższego, już tylko w znikomym stopniu wydaje się zależeć od właściwości statusowych jednostki, w tym rzecz jasna od jej wiejskiego czy miejskiego miejsca zamieszkania. Absolutnie rozstrzygające znaczenie przypisuje się indywidualnym decyzjom i wyborom, determinowanym przede wszystkim chęciami poprawienia swojej pozycji na rynku pracy (CBOS 2013; Misztal 2000: 26–27), a także: zdobycia wiedzy, rozwijania zainteresowań, usamodzielnienia się, zmiany miejsca zamieszkania czy też po prostu posiadania dyplomu ukończenia uczelni wyższej (CBOS 2013; GUS 2013; TNS 2013). Wykształcenie postrzegane jest jako konieczność życiowa, jeden z wielu instrumentów (choć nadal najbardziej istotny) utrzymania dotychczasowej lub podwyższenia pozycji społeczno-zawodowej i – co za tym zazwyczaj idzie w parze – polepszenia dostępu do tzw. dóbr społecznie pożądaných, w tym przede wszystkim materialnych (Misztal 2000:27).

Wydaje się o tym przekonany Krzysztof Wasielewski, stawiający w swej książce *Młodzież wiejska na uniwersytecie: droga na studia, mechanizm alokacji, postawy wobec kształcenia* wiele ważnych pytań dotyczących dostępu do wykształcenia wyższego młodzieży wiejskiej, przebiegu jej karier edukacyjnych na uniwersytecie oraz rzeczywistego znaczenia zdobywanych stopni zawodowych (licencjatów i magisterium) dla ich życia osobistego oraz środowisk wiejskich, z których się wywodzą. W ośmiu rozdziałach książki napisanej na podstawie własnych, wnikliwych badań przeprowadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, stara się udzielić na nie możliwie wyczerpujących odpowiedzi.

Najmniej informacji z samodzielnych badań autora znajdujemy w trzech pierwszych rozdziałach przedstawiających: historyczno-społeczne, teoretyczne i warsztatowe podstawy rozwiązywanego problemu badawczego. W pierwszym („Wyższe wykształcenie – znaczenie jednostkowe i społeczne – perspektywa wiejska”) poznajemy zmiany w postrzeganiu wartości wyższego wykształcenia oraz w dostępie młodzieży wiejskiej, w tym młodzieży chłopskiej, do edukacji w okresie przed II wojną światową, Polski Ludowej oraz transformacji ustrojowej. Rozdział drugi („Drogi na uniwersytet – w poszukiwaniu adekwatnych teorii i kategorii analitycznych”) prezentuje teoretyczne zaplecze pracy, głównie ustalenia socjologii edukacji oraz wybrane koncepcje ruchliwości społecznej, odwołujące się do paradygmatu funkcjonalnego oraz konfliktu, chociaż przywoływana literatura przedmiotu oraz wykorzystywane kategorie pojęciowe są znacznie szersze. W kolejnym segmencie wstępnej części książki (rozdział trzeci, zatytułowany: „Koncepcja pracy i zaplecze warsztatowe badań własnych”) autor uzasadnia zastosowaną procedurę badawczą, którą nazywa quasi-dynamiczną, oraz charakteryzuje materiał badawczy składający się z danych urzędowych udostępnionych przez UMK (pełna zbiorowość studentów oraz dziesięć

wybranych kierunków studiów i kierunków zamawianych) i opinii uzyskanych w drodze wywiadu standaryzowanego i swobodnego od wyselekcjonowanej zbiorowości, określonej jako studenci wiejscy oraz wielkomiejscy.

Pozostałe rozdziały książki są prezentacją wyników tych badań. Rozdział czwarty („Alokacja studentów wiejskiego pochodzenia w strukturze uniwersytetu – społeczne mechanizmy kształtowania się zbiorowości studentów”) charakteryzuje wybrane cechy położenia społecznego studentów wywodzących się ze wsi na tle wszystkich studentów UMK oraz wybranych wydziałów i kierunków studiów, uzupełnione o analizy mechanizmów wpływających na ich alokację. W rozdziale piątym („Procedura rekrutacyjna na studia jako mechanizm selekcji społecznej”) dokonano analizy zmian w dostępie do wyższego wykształcenia jako skutku modyfikacji procedur przyjmowania na studia dokonanej w roku akademickim 2004/2005 (rezygnacja z egzaminów wstępnych na rzecz ujednoczonego egzaminu maturalnego). W dwóch kolejnych (szóstym: „Droga na studia – fakty, odczucia, oceny”, siódmym: „Młodzież wiejska na uniwersytecie – sytuacja materialna, wyniki w nauce, aktywność na studiach”) przedstawiono – na podstawie wywiadów kwestionariuszowych oraz wywiadów swobodnych – działania podejmowane przez młodych mieszkańców wsi na drodze do studiów oraz w trakcie studiowania, zestawiając je w obu przypadkach ze studentami pochodzącymi z miasta. W rozdziale ostatnim („Wies jako możliwa przestrzeń życia studentów wiejskich”) mamy do czynienia z ciekawą próbą określenia prawdopodobnych scenariuszy karier życiowych studentów wywodzących się ze wsi, deklarujących chęć powrotu na wieś po uzyskaniu wyższego wykształcenia.

Z lektury empirycznych rozdziałów książki płynie wiele ciekawych wniosków dotyczących studentów wywodzących się z obszarów wiejskich. Z charakterystyki ich położenia społecznego dowiadujemy się, że mimo wielu różnic posiadają pewne cechy wspólne. Po pierwsze, pochodzą generalnie z rodzin o stosunkowo niskim statusie społeczno-zawodowym¹, ale o wyższym niż przeciętny poziomie wykształcenia rodziców (tylko 10% studentów wiejskiego pochodzenia wywodzi się z rodzin, w której żaden z rodziców nie ukończył szkoły średniej) oraz lepiej jak przeciętnie sytuowanych (wyższy dochód na jednego członka rodziny od przeciętnej krajowej). Po drugie, najczęściej pokonują oni tę samą drogę prowadzącą do uczelni wyższych ze względu na typ szkół oraz profile klas, jakie ukończyli. Większość studentów kończy liceum ogólnokształcące (tylko niecałe 10% studentów pochodzących ze wsi kończy licea bądź technika zawodowe), natomiast najpopularniejszymi profilami kształcenia okazały się te

---

¹ Społeczno-zawodowy status rodziny pochodzenia rozumiany jest przez autora jako zmienna będąca sumarycznym wskaźnikiem poziomu wykształcenia ojca i matki, ich pozycji zawodowej oraz średniego dochodu przypadającego na jednego członka rodziny (Wasielewski 2013: 156).

o charakterze ogólnohumanistycznym, następnie profile matematyczno-fizyczne oraz biologiczno-chemiczne. Ostatnią cechą wyróżniającą studentów wiejskich są motywacje, jakimi kierowali się wybierając szkoły średnie. W ich przypadku zawsze decydowały: oferowana specjalizacja oraz poziom szkoły, czyli właściwości gwarantujące możliwość dalszego kształcenia.

Kolejną ważną kwestią dotyczącą młodzieży wiejskiej są bariery napotkane na drodze do uzyskania wyższego wykształcenia. Z analiz Wasielewskiego wynika, iż najczęstszymi powodami niepodjęcia studiów przez osoby pochodzenia wiejskiego są: trudna sytuacja finansowa (konieczność podjęcia pracy i wczesnego usamodzielnienia się), kwestie mentalne (brak dostatecznie silnej motywacji i wiary we własne możliwości oraz wsparcia rodziny) oraz wcześniejsze trudności w nauce. Jednak i w tej sferze obserwujemy pozytywne zmiany: w roku 2012 już 24% studentów pochodzenia wiejskiego nie napotkało żadnych barier na drodze studiów wyższych; w stosunku do roku 2003 o prawie 30% obniżył się odsetek studentów wskazujących na trudności finansowe jako główne przeszkody na drodze do uzyskania wyższego wykształcenia; systematycznie maleją w tym względzie dysproporcje między mieszkańcami dużych miast a mieszkańcami wsi.

Badania empiryczne zaprezentowane w książce pozwoliły również na udzielenie odpowiedzi na pytania dotyczące przebiegu karier uniwersyteckich studentów pochodzenia wiejskiego. Wynika z nich, że chociaż uzyskują podobne oceny jak studenci pochodzący z miast, to jednak co czwarty deklaruje, że jego sytuacja materialna istotnie obniża ich poziom. Głównym powodem tego stanu rzeczy jest nieumiejętność pogodzenia pracy ze studiowaniem. Tę z kolei muszą podejmować częściej niż studenci z miast, bo ponoszą większe wydatki związane ze studiowaniem (koszty związane z zamieszkaniem w mieście, żywieniem czy kosztami podróży do wiejskiego domu), a także znacznie częściej utrzymują się podczas studiów z tego, co sami zarobią. Na przebieg kariery akademickiej studentów pochodzenia wiejskiego w coraz większym stopniu wpływ mają również dodatkowe aktywności podejmowane w trakcie studiów, zwiększające szanse znalezienia pracy po zakończeniu nauki. Konieczność dorabiania, a także mniejszy kapitał kulturowy nabyty w domach rodzinnych spycha ich na pozycje gorsze od tych zajmowanych przez studentów z miast.

Ciekawe zmiany zachodzą w sferze rzeczywistego znaczenia zdobytego wykształcenia w kontekście życia osobistego oraz funkcjonowania środowisk wiejskich, z których wywodzą się badani studenci. Udało się ustalić, iż wzorce zachowania i styl życia wyniesiony z domu w coraz mniejszym stopniu wpływa na styl studiowania, jak również zmniejsza się dystans między studentami ze wsi i z miasta w sferze postaw wobec studiowania czy znaczenia wykształcenia, co według autora jest skutkiem postępującego procesu wyrównywania się różnic międzyśrodowiskowych oraz globalizacji.

W większym zakresie te różnice ujawniają się w sferze planów i oczekiwań co do przyszłości. Studiujący pochodzenia wiejskiego wyrażają bardziej sceptyczny stosunek do wartości studiów i wykształcenia, bo jak twierdzi Wasielewski „młodzież wiejska, z jednej strony zweryfikowała swoje optymistyczne postrzeganie dyplomu uniwersytetu oraz wiarę w jego moc na rynku pracy, z drugiej zaś przestała wierzyć w to, iż uniwersytet może wyposażyć ją w wiedzę i przydatne później kompetencje” (s. 223). Ponadto w większości nie wyobrażają sobie wsi jako miejsca pracy po ukończeniu studiów (przyszłość zawodową ze wsią wiąże niecałe 9% studentów wiejskiego pochodzenia), większość planuje znaleźć zatrudnienie w dużym lub średnim mieście. Podobnie w przypadku wsi jako przyszłego miejsca zamieszkania. Zaledwie co czwarty student wiejskiego pochodzenia chciałby ponownie osiedlić się na wsi, lecz przede wszystkim ten charakteryzujący się niskim kapitałem kulturowym oraz gorszą ścieżką edukacyjną.

Wiele z wniosków sformułowanych przez Wasielewskiego na podstawie badań przeprowadzonych na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika pokrywa się z obserwacjami innych badaczy zajmujących się losami studentów pochodzenia wiejskiego w okresie transformacji ustrojowej. Praktycznie wszyscy zgodnie twierdzą, iż zmiany po roku 1989 doprowadziły do zwiększenia ich liczby. Jedną z najważniejszych przyczyn tego stanu rzeczy, oprócz wydatnego zwiększenia liczby miejsc na uczelniach wyższych (s. 172–187; Gorlach, Drąg i Seręga 2003: 166) jest wyrównywanie poziomu nauczania na wsi i w mieście na wcześniejszych szczeblach nauczania (s. 166–172; Domalewski i Mikiewicz 2004: 27–48). Pomimo tego trudniejsze warunki dostępu do wyższego wykształcenia dla młodzieży wiejskiej utrzymują się nadal, chociaż pozostał w zasadzie jeden czynnik dyskryminujący: wyższe koszty studiowania oraz utrzymania się w mieście (s. 183–187; Gorlach, Drąg i Seręga 2003: 166–167; Michna 2009: 106). W tej sytuacji ogromnego znaczenia nabiera wsparcie rodziny (s. 181–183; Gorlach, Drąg, Seręga 2003: 72–74). Inną wspólną konkluzją wielu badaczy jest wskazywanie na wyższe wykształcenie jako sposób podnoszenia pozycji społecznej i materialnej (s. 255–257; Gorlach, Drąg i Seręga 2003: 166–167), ale także ucieczki ze wsi (s. 234–248, 252; Tarkowska 2002: 97). W tej ostatniej kwestii badacze nie są jednak do końca zgodni wskazując, że wieś jako miejsce życia i pracy cieszy się rosnącym zainteresowaniem osób o wysokim „kapitale cywilizacyjnym” (Gorlach, Drąg i Seręga 2003: 164–166). Coraz częściej odnotowują również istnienie młodych ludzi zamierzających po studiach mieszkać na wsi i pracować w mieście. Inne odnotowywane rozbieżności pomiędzy badaniami Wasielewskiego a badaniami innych naukowców są już najczęściej wynikiem istotnych zmian w samym przedmiocie badań. W ciągu 25 lat transformacji ustrojowej, pod wpływem różnych czynników, zmieniali się zarówno studenci pochodzenia wiejskiego, jak i środowiska społeczne (rodziny,

społeczności lokalne), z których się wywodzili. Z analiz wcześniejszego okresu wynika na przykład, że czynnikiem istotnie różnicującym dostęp młodzieży wiejskiej do edukacji na poziomie wyższym była gorzej wykształcona kadra nauczycieli oraz niższy poziom nauczania w szkołach wiejskich (Michna 2009: 106). Na podstawie badań Wasielewskiego można domniemywać, że problem został rozwiązany i młodzież wiejska kończy szkoły średnie z takimi samymi wynikami jak młodzież miejska (s. 166–172), co wydaje się najbardziej optymistyczną przesłanką całej książki.

Literatura

- CBOS. 2013. *Studia wyższe – dla kogo, po co i z jakim skutkiem*. BS/92/2013. Warszawa.
- Chałasiński, Józef. 1938. *Młode pokolenie chłopów*. Warszawa: Państwowy Instytut Kultury Wsi.
- Domalewski, Jarosław i Piotr Mikiewicz. 2004. *Młodzież w zreformowanym systemie szkolnym*. Toruń–Warszawa: Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk.
- Gorlach, Krzysztof; Zbigniew Drąg i Zygmunt Seręga. 2003. *Młode pokolenie wsi III Rzeczypospolitej: aspiracje życiowe w przeddzień integracji z Unią Europejską*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- GUS. 2013. *Wybory ścieżki kształcenia a sytuacja zawodowa Polaków*. Warszawa.
- Kowalik, Tadeusz (red.). 2002. *Nierówni i równiejsi: sprawiedliwość dystrybucyjna czasu transformacji w Polsce*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Michna, Waldemar. 2009. *Dostęp młodzieży wiejskiej do szkół zawodowych, liceów ogólnokształcących i wyższych uczelni*. Warszawa: IERiGŻ-PIB.
- Miształ, Bronisław (red.). 2000. *Prywatyzacja szkolnictwa wyższego w Polsce: wyzwania w świetle transformacji systemowej*. Kraków: Universitas.
- Osiński, Jan. 1977. *Uwarunkowania społeczno-przestrzenne selekcji młodzieży do studiów wyższych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Tarkowska, Elżbieta i Katarzyna Korzeniewska. 2002. *Młodzież z byłych PGR-ów: raport z badań*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- TNS. 2013. *Czy warto studiować?* K.067/13.